

Islamic Knowledge and Insight

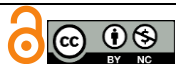
The Ethical and Educational Approach of Imam Sajjad (Peace Be Upon Him) to Hijab and Modesty from the Perspective of Individual Responsibility

1. Bahereh Karimi: Ph.D. Student of Quran and Hadith Sciences, Kazerun Branch, Islamic Azad University, Kazerun, Iran
2. Ali Akbar Aref*: Assistant Professor, Department of Theology and Islamic Studies, Kazerun Branch, Islamic Azad University, Kazerun, Iran. (Email: arefaliakbar@yahoo.com)
3. Mohsen Zareie Jalyani: Assistant Professor, Department of Quran and Hadith Sciences, Kazerun Branch, Islamic Azad University, Kazerun, Iran

Abstract

Hijab, as one of the religious rulings and commandments, requires adherence to certain considerations and individual responsibility within the Islamic society. The present study aims to identify the main aspects of the ethical and educational approach of Imam Sajjad (PBUH) regarding hijab and modesty from the perspective of individual responsibility. The central question posed is: What are the ethical and educational principles presented by Imam Sajjad (PBUH) concerning hijab and modesty from the standpoint of individual responsibility? This study is descriptive and analytical in nature, utilizing a library-based research method and textual analysis of *Sahifa Sajjadiya* and *Risalat al-Huquq* by Imam Sajjad (PBUH). The findings indicate that repentance from improper actions, contemplation on one's deeds and behavior, continuous connection with God, adopting a behavioral model based on chastity, considering the rights of others, and enjoining good and forbidding evil—based on the perspectives of Ahl al-Bayt (PBUH)—are key ethical and educational aspects of Imam Sajjad's (PBUH) approach to hijab and modesty. Individual responsibility concerning hijab and modesty entails understanding the philosophy of hijab, adopting proper attire that reflects the dignity and personality of women and girls in society, and recognizing the central role of the individual within the family system, thereby contributing to the establishment of a healthy and ethical society for all. In this regard, spiritual education, reliance on supplication and invocation, striving to avoid unhealthy environments and individuals, and promoting a model of appropriate and dignified attire play a crucial role in shaping a moral society.

Keywords: *Hijab, Modesty, Individual Responsibility, Imam Sajjad (PBUH), Ethics and Education.*

How to cite: Karimi, B., Aref, A. A., & Zareie Jalyani, M. (2024). The Ethical and Educational Approach of Imam Sajjad (Peace Be Upon Him) to Hijab and Modesty from the Perspective of Individual Responsibility. *Islamic Knowledge and Insight*, 2(4), 41-52.

© 2024 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Submit Date: 23 December 2024

Revise Date: 15 January 2025

Accept Date: 20 February 2025

Publish Date: 25 February 2025

معرفت و بصیرت اسلامی

رویکرد اخلاقی و تربیتی امام سجاد علیه السلام در حجاب و عفاف از منظر مسئولیت فردی

۱. باهره کریمی: دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، واحد کازرون، دانشگاه آزاد اسلامی، کازرون، ایران
۲. علی اکبر عارف*: استادیار گروه الهیات و معارف اسلامی، واحد کازرون، دانشگاه آزاد اسلامی، کازرون، ایران. (پست الکترونیک: arefaliakbar@yahoo.com)
۳. محسن زارعی جلیانی: استادیار گروه الهیات و معارف اسلامی، واحد کازرون، دانشگاه آزاد اسلامی، کازرون، ایران

چکیده

حجاب نیز به عنوان یکی از احکام و دستورات دینی نیازمند رعایت برخی ملاحظات و مسئولیت فردی در جامعه اسلامی است. پژوهش حاضر به دنبال شناسایی محورهای رویکرد اخلاقی و تربیتی امام سجاد علیه السلام در زمینه حجاب و عفاف از منظر مسئولیت فردی است. این پرسش مطرح است که محورهای اخلاقی و تربیتی ارائه شده از سوی امام سجاد (ع) در زمینه حجاب و عفاف از منظر مسئولیت فردی چیست؟ مقاله حاضر از نوع توصیفی و تحلیلی است که از ابزار کتابخانه‌ای و متن پژوهی از صحیفه سجادیه و رساله حقوق امام سجاد علیه السلام انجام شده است. نتایج نشان داده است که توبه از اعمال انجام نادرست، تفکر در اعمال و رفتار، ارتباط مستمر با خداوند، داشتن الگوی رفتاری مبتنی بر عفت و ملاحظه حقوق دیگران و امر به معروف و نهی از منکر با بررسی دیدگاه اهل بیت (ع) از محورهای تربیتی و اخلاقی منش امام سجاد (ع) در زمینه حجاب و عفاف است. مسئولیت فردی در زمینه حجاب و عفاف به معنای درک فلسفه حجاب، پوشش مناسب و مبتنی بر کرامت و شخصیت زن و دختر در جامعه و نقش محوری فرد در نظام خانواده است تا بتوان یک اجتماع سالم و اخلاقی برای همگان ایجاد نمود. در این مسیر، تربیت معنوی افراد، تکیه بر دعا و مناجات، تلاش برای دوری از محیط‌ها و افراد ناسالم و ایجاد الگوی مبتنی بر پوشش مناسب و متین نقش مهمی در شکل‌گیری یک جامعه اخلاقی دارد.

کلیدواژه‌ها: حجاب، عفاف، مسئولیت فردی، امام سجاد (ع)، اخلاق و تربیت.

شیوه استناددهی: کریمی، باهره، عارف، علی اکبر، و زارعی جلیانی، محسن. (۱۴۰۳). رویکرد اخلاقی و تربیتی امام سجاد علیه السلام در حجاب و عفاف از منظر مسئولیت فردی. *معرفت و بصیرت اسلامی*، ۲(۴)، ۴۱-۵۲.

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

تاریخ ارسال: ۳ دی ۱۴۰۳

تاریخ بازنگری: ۲۵ دی ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۱ اسفند ۱۴۰۳

تاریخ چاپ: ۶ اسفند ۱۴۰۳

مقدمه

بی‌حجابی و بدحجابی امری برخلاف آموزه‌های شرعی و در تضاد با اخلاق و باورهای عمومی جامعه اسلامی است. به این دلیل که هم در آیات و روایات و هم در سیره معصومین (ع) بر پوشش مناسب افراد تأکید شده است. از این رو هر یک از افراد جامعه چه در حوزه خانواده و چه در جامعه هم از حیث نحوه تعامل با دیگران و هم چه در حوزه اخلاق فردی نیازمند آن هستند تا با درپیش گرفتن یک مسیر تربیتی، عاملی برای ترویج حجاب و جلوگیری از بدحجابی و بی‌حجابی باشند. نظام حقوقی زن در اسلام هرچند بدون برتری بخشیدن به مردان با ناچیز شمردن زنان، اصل دیگری را مطرح کرده که گویای توجه به حقوق و مسئولیت متفاوت زن در جامعه است. از این رو نقش زن به عنوان نماد تربیت و پشتوانه اصلی کانون خانواده، جایگاه خاصی بدان اعطا کرده است. از طرفی دیگر حضور آنان در میان خانواده، اجتماع و محیط کار و... نیازمند رعایت برخی ملاحظات شرعی نظیر پوشش مناسب و مطلوب است که حدود آن در شرع و متون دینی مشخص شده و قانونگذاران نیز بر همین اساس، سازوکارهایی برای حمایت از هنجار و ارزش حجاب لحاظ کرده‌اند. متون شرعی و قوانین مسئولیت‌هایی را برای زن و دختر و همچنین مردان جامعه تعیین نموده که رعایت آنان به معنای حراست از ارزش حجاب در جامعه اسلامی می‌باشد. به طور مشخص در صحیفه سجاده و رساله حقوقی امام سجاد (ع)، محورهای مهم تربیتی و اخلاقی قابل استنباط است که براساس آن‌ها می‌توان رویکردی اخلاقی و تربیتی برای افراد جامعه ارائه نمود. به همین دلیل در پژوهش حاضر تلاش می‌شود تا رویکرد اخلاقی-تربیتی امام سجاد علیه‌السلام از جهت مسئولیت فردی در زمینه حجاب و عفاف مطرح شود. بدین معنا که هریک از افراد در جامعه از چه ابزارهای تربیتی بهره بگیرند تا بتوانند در عرصه اجتماعی و در زمینه پوشش، رفتار مطلوبی از خود بر جای بگذارند.

رفع مشکلات مربوط به حوزه حجاب و عفاف در جامعه اسلامی دغدغه مهمی است که مدیران و سیاستگذاران عرصه فرهنگی را نیز به فکر چاره‌ای برای حل آن واداشته است. روش‌های مختلفی که بیشتر ناظر بر ایجاد قوانین جدید، سختگیری در مسأله پوشش بانوان و یا جرم‌انگاری آن مبتنی است و ممکن است هزینه‌های داخلی و خارجی برای جامعه اسلامی در پی داشته باشد. به همین دلیل تکیه بر برخی روش‌های اخلاقی و تربیتی از جهت مؤثر بودن و کم هزینه بودن و همچنین آثار فرهنگی و اخلاقی مهمی که در پی دارند، بسیار مهم و حیاتی است. با توجه به در نظر گرفتن حجاب به عنوان یک موضوع اجتماعی در احکام اسلامی، جست و جوی راه‌حلی که برگرفته از متون و احکام شریعت یا دیدگاه‌های ائمه معصوم (ع) باشد، بسیار ضرورت دارد. از آن جهت که بخشی از آنان معطوف به مسئولیت فردی زنان و دختران و حتی مردان در خانواده و جامعه است و می‌تواند الگویی عملی برای بهبود وضعیت پوشش و به طور کلی عفاف و حجاب در جامعه ارائه نماید. بر این اساس پژوهش حاضر با غور و تفحص در متون امام سجاد (ع) به دنبال آن است تا محورهای رویکرد اخلاقی و تربیتی ایشان را در ارتباط با حجاب و عفاف در حیطه مسئولیت فردی ارائه نماید.

مسئولیت فردی؛ حجاب و عفاف از نظر امام سجاد علیه السلام

اگر حجاب به عنوان یک موضوع همه جانبه در نظر گرفته شود، نقش تربیت و اخلاق فردی در ترویج و حمایت از آن بسیار مهم است که در اینجا به رویکرد تربیتی و اخلاقی امام سجاد علیه‌السلام در زمینه مسئولیت فردی در شکل‌گیری حجاب و عفاف پرداخته می‌شود.

۱- توبه اولین گام در دوری از گناه

مضامین معرفتی امام سجاد علیه‌السلام قبل از هر چیز انابه و توبه را که قدم آغازین در راه بازگشت به سوی خداست، در بسیاری از ادعیه ارائه می‌نماید. دعای ۳۱ صحیفه مبارکه سجاده، به توبه و طلب آن اختصاص دارد. در این دعا حضرت به گناهکار یاد می‌دهد که قبل

از هر چیز زشتی عمل و میزان خطای خود را متوجه شود و به آن اعتراف نماید و آگاه شود که گناه چه پیامدهای خسرانی در دنیا و آخرت برای او در پی خواهد داشت؛ بدین ترتیب، پشیمانی عملی و واقعی به او دست دهد و اقدام به توبه و انابه نماید (Moeini Pour & Mousavi, 2014). در زمینه حجاب و عفاف که به عنوان یک مسئولیت فردی شخص مسلمان در جامعه اسلامی است، بازگشت به سوی خداوند، اقدام مهمی است. توبه کردن از رفتارهایی مخالف حجاب در تربیت و عرفان امام سجاد (ع) جایگاه خاصی ایفا می کند (Marzoghi, 2005). توبه در امر بی حجابی باعث تلنگری به فرد شده که وی را مجدداً به مسیر فطرت وی باز می گرداند و از سرگردان شدن در تلاطم بی عفتی باز می دارد.

پذیرش توبه در رعایت حجاب و عفاف و پابندی به مؤلفه های آن، باعث تزکیه روانی، خودآگاهی، آرامش نفس، آگاهی به ضعف و خطاها و دور شدن از غرور می شود (صحیفه سجادیه، ۱۳۸۱: دعای ۴۷ و ۵۰). در صحیفه سجادیه چنین مطرح شده است که خداوند از فردی هستم که از بندگان تو هراس دارد، ولی در پناه تو احساس امنیت می کنم. من کسی هستم که از بندگان شرم دارم و گناهان خود را از آنان مخفی می کنم، و لی آن ها را بر تو آشکار و نمایان می سازم (دعای ۸ و ۴۰). اهمیت توبه برای امام سجاد (ع) به قدری مهم است که می توان گفت صحیفه «فرهنگ و مکتب توبه و اعتذار» است. اعتذار و توبه ای که به خودشناسی، تزکیه، تعالی، کمال و تقرب الاهی آدمی منجر می شود و در تطهیر و کنار گذاشتن موانع درونی و بیرونی رشد و تعالی انسان، نقش اساسی و اثرگذاری دارد. به طور کلی موانع پیشرفت و تعالی انسان از نظر صحیفه اموری نظیر: حرص، غضب، حسادت، عجز بودن، عدم قناعت، تنخویی، زیاده روی در شهوت، غلبه تعصب ها، اطاعت از شهوات، نافرمانی از هدایت، غفلت، اصرار بر گناه، ناچیز دانستن گناه، بزرگ داشتن طاعت، ناچیز شمردن نیازمندان، حمایت از ستمگران، بی توجهی به ستمدیدگان، بدون آگاهی حرف زدن و امیال دور و دراز است (دعای ۴۷). امام سجاد (ع) در این باره می فرماید: خداوند مرا از

آنچه باعث دور شدن از نزدیکی من به تو شود و از نزدیک شدن به سوی تو غافل می شود، رها فرما (همان)

در صحیفه سجادیه توبه به معنای برگشتن از گناه و ابزاری برای اصلاح رفتار و یا تغییر رفتار انسان و دفع فساد آمده است. در دعای ۳۱ آمده است: خدایا من از آن لحاظات، دل و نگاه های چشم و گفتگوی زبانم که برخلاف اراده تو یا خارج از حد محبت تو است، نزد تو چنان توبه نمایم که هریک از اعضای بدنم - جداگانه - از عواقب تو در امان بماند و از غضب و انتقام دردناک که بیدادگران از آن هراس دارند، ایمن شود (دعای ۳۱). در دعای اخیر، امام در قالب گفت و گویی در تنهایی و معنوی با خداوند، به ناآگاهی خود در هنگام گناه معترف است و یک احساس پشیمانی را با خود نجوا می کند. لحظاتی که اعضا و جوارحش بر خلاف فرمان خداوند عمل نموده را به یاد آور می شود و همزمان نگرانی از عذاب خداوندی را تکرار می نماید. امام سجاد در قالب دعا به مومنان یاد می دهد که چگونه برای توبه آماده باشند و آن احساس پشیمانی را لمس کرده و به سازوکارهای توبه عادت نمایند. به عبارت دیگر اصلی ترین کارکرد دعا در این شرایط را شکل دادن، تقویت و جهت دادن ارتباطات درون فردی در راستای دستیابی به یک احساس و تجربه معنوی است (Bashir Hassan, 2014). بنابراین اگر فردی با بازگشت به گذشته خود، عملی را در میان جمع یا حتی الگویی برای بی حجابی بوده است، قدم اول، پی بردن به این عمل، پذیرش مسئولیت آن و درخواست عفو و بخشش از خداوند است.

پس از آن، امام سجاد (ع)، اصل تذکر را برای فاصله گرفتن از گناه مطرح می فرماید که در اینجا نقش مهمی در تکرار بی عفتی از سوی فرد بی حجاب دارد. در اینجا ذکر و یاد کردن از خدای متعال بسیار مهم است که یکی از آن ها دور شدن از گناه است؛ عباراتی نظیر: قلب های ما را به یاد خودت مشغول نما، (همان، دعای ۲۰) «مرا با یاد و ذکرت بیدار کن» (همان، دعای ۱۱) «با یاد و ذکر تو هوشیار و بیدار شدم» (همان، دعای ۱۳). همچنین ناامید نشدن از درگاه الهی، موضوع دیگری است که ایشان در دعا، با توجه به شرایط و اوضاع

اجتماعی زمانه خویش، بر آن توجه نشان داده است. شرایط ترویج گناه و مشکل «تسویف» یعنی به تأخیر انداختن توبه که ایشان در مناجات الشاکین از مناجات خمس عشر (Qomi & Afshari, 2011) به آن توجه نشان داده است، این نکته را در ذهن گناهکار ایجاد می‌نماید که به علت گسترش و ازدیاد گناه، دیگر جایی برای توبه وجود ندارد و ناامیدی از غفران الهی را در پی خواهد داشت. امام سجاد (ع) با جملات خود، به گناهکاران یاد می‌دهد که ناامیدی از رحمت الهی، معنایی ندارد (Mirshah Jafari & Maqami, 2005). دعا‌های صحیفه مبارکه سرشار از این راهنمایی‌های ارزنده هستند، نقش مهمی در بازگشت فرد گناهکار در امر حجاب دارند و این موضوع مقدمه‌ای برای بازگشت فرد به مسیر الهی و دوری از گناه دارد. پس مرحله اول در حجاب و عفاف، مسؤولیت فرد خاطی در پذیرش گناه و حرکت در مسیر احکام سازنده و همسو با ارزش‌های اسلامی است.

۲- تفکر در اعمال و رفتارهای نادرست نظیر بی‌حجابی

تعقق و تدبیر در اعمال و رفتار با این مقصود که ارزش‌های اخلاقی در جامعه پیاده شوند و افکار خرافی از جامعه رخت بربندد، مورد توجه معصومان (ع) بوده و به همین دلیل، سایر افراد را به پیروی از آموزه‌های قرآن کریم دعوت نموده‌اند. با توجه به اینکه داشتن حجاب یک موضوع اخلاقی و شرعی است (Motahhari, 2009)، تفکر و تدبیر در آن و عمل به انجام آن، نشانگر پابندی فرد به حسن و قبح اخلاقی در جامعه اسلامی دارد. علاوه بر اینکه تفکر و اندیشیدن، فرصت جبران اشتباهات را نیز برای فرد فراهم می‌نماید. بخشی از نصایح امام سجاد (ع) به تفکر و تدبیر در اعمال انسانی اختصاص یافته است. برخلاف برخی مکاتب اخلاقی که فقط بر پرورش رفتارهای مطلوب اخلاقی تأکید دارند و همچنین برخی مکاتب دیگر که تنها بر پرورش و رشد تفکر اخلاقی توجه نشان می‌دهند، در سیره تربیتی امام سجاد (ع) به شکل توأمان به رشد آگاهی و بینش اخلاقی و همچنین حمایت از گرایش‌ها و رفتارهای اخلاقی توجه نشان داده می‌شود؛ به این دلیل که گسترش و افزایش

آگاهی و تفکر اخلاقی لزوماً به رفتارهای مطلوب منجر نخواهد شد. بدین ترتیب در سیره اخلاقی و تربیتی امام سجاد (ع) به بعد گرایشی انسان که مرتبط با هدایت و کنترل گرایش‌ها از خطا می‌باشد، اهمیت داده شده است. پس در جامعه و در زمینه تربیت افراد نباید تنها تلاش خود را بر رشد عادات اخلاقی معطوف نمود؛ بلکه باید به سایر ابعاد تربیت مانند معرفت افزایی و پرورش بینش‌های اخلاقی نیز توجه گردد (Izadi, 2018). بنابراین هم از جنبه رعایت حدود شرعی در حجاب و عفاف که یک مسؤولیت فردی برای زن و دختر مسلمان است و هم از جنبه اخلاقی یعنی ملاحظه باورها و اعتقادات سایر افراد، حدود و معیارهای حجاب می‌بایست مورد توجه قرار گرفته و از بی‌حجابی و بدحجابی که مقدمه‌ای برای سایر گناهان است، پرهیز شود.

۳- ایجاد ارتباط مستمر با خداوند از طریق دعا

هدف نهایی در تربیت اسلامی تقرب به درگاه خداوندی است و دیگر اهداف در راستای تحقق این هدف متعالی صورت می‌گیرند. عملی شدن این هدف از طریق ارتباط دائمی مرتبی با خداوند متعال میسر خواهد شد. از این جهت در روایات سرپرست کودک، مسئول فراهم ساختن شرایط لازم برای ارتباط معنوی فرزند با خداوند تلقی شده است. امام سجاد (ع) در «رسالة حقوق» خویش [خطاب به پدر خانواده] فرموده است: «تو درباره فرزند و کسی که بر او ولایت داری، مسئول هستی که او را نیکو تربیت نمایی و به سوی خدایش رهسپار نمایی» (Ibn Shobah Harani, 1995). نمود عینی ارتباط نزدیک با خداوند متعال، دعا است. امام سجاد (ع) در فرازی از صحیفه سجاده در روشن نمودن ماهیت دعا، با اشاره به دو آیه از قرآن کریم، به درگاه الهی چنین بیان می‌دارد: «بارالها!... تو فرمودی مرا بخوانید تا شما را استعجابت کنم، [و نیز فرمودی] به راستی کسانی که با روحیه استکبار، خود را فراتر از بندگی من ببینند به زودی به آتش دوزخ داخل خواهند شد و در آن جاودان خواهند بود، پس دعا و استعجابت از خود را عبادت و ترک دعا را استکبار خوانده‌ای و تهدید کرده‌ای که ترک دعا موجب وارد شدن دائمی در آتش دوزخ

است (صحیفه سجاده، ۱۳۸۱، دعای ۴۵: بند ۱۵). از منظر رویکرد تربیتی و اخلاقی امام سجاد(ع) عبادت و دعا نه تنها باعث پالایش روح می‌شود، بلکه عاملی است که انسان در مسیر تقوای الهی قرار گرفته و از شهوت و هوسرانی دوری نموده و این امر روح عفاف را در انسان تقویت می‌کند. بدین ترتیب دعا و نیایش یکی از راهکارهای تقویت عفاف و حجاب است. در صورتی که دعا در زندگی فرد نباشد و ارتباطش با خداوند از دست برود، شهوات بر وی غلبه نموده و مسئولیت فردی خود را برای اجتناب از اعمال قبیحه فراموش کرده و به مسیر بی‌عفتی سوق پیدا می‌کند.

۴- دوستی با دوستان خدا و دشمنی با دشمنان خدا

فراز ۱۲ از دعای ۲۰ در صحیفه سجاده، بیانگر ارتباط سیاسی با دوستان خدا و دوری سیاسی از دشمنان خدا به عنوان راهبرد مهمی در زمینه تربیت اجتماعی و سیاسی است. این رویکرد اخلاقی-تربیتی در زمینه حجاب به عنوان یکی از ارزش‌های مهم جامعه اسلامی صادق است. زیرا حجاب یک موضوع مهم اجتماعی برای اسلام است (Noori Hamadani, 2009). سبک صحیفه در خصوص تعیین اصول راهنما در زمینه مشی اجتماعی گویای آن است که هم نشینی و دوستی با کسانی که خود را از جهت مسئولیت فردی، ملزم به پوشش مناسب می‌کنند، یک رویکرد اخلاقی اثرگذار محسوب می‌شود. به طور دقیق در عرصه اخلاق و رفتار اجتماعی نیز رازداری، عفت چشم، تواضع و فروتنی، عیادت از بیماران (دعای ۲۷)، پذیرش احسان، قبول عذرخواهی دیگران، کمک به مستمندان (دعای ۳۸) و دوری از فریب کاری و دغل بازی (دعای ۲۰) مؤلفه‌های تربیت یافتگی و نشانگر پاک زیستی اعلام شده است. با رعایت موارد یاد شده راه برای مریان عرصه تربیت اجتماعی روشن می‌شود. فرازهایی نظیر: «خدایا حال ما را شبیه ستمکاران قرار مده» (دعای ۱۱) خدایا دستی را که به من ستم کرده و زبانی که به من دشنام داده از من دور نما» (دعای ۲۰) «پروردگارا دشمنان مرا زیردست و خوار دار»؛ (دعای ۲۷) «پروردگارا از تو عذر می‌خواهم اگر در حضور من ظالمی بر مظلومی ستم کرده و من او را یاری نکرده باشم» (دعای ۳۸)؛ نشانه-

های پاک زیستی و نمایه‌های تربیت اخلاقی برای آماجی جهت رعایت شئون اجتماعی نظیر حجاب است که در قالب دعا بر دل می‌نشیند (Azimian & Beheshiti, 2009). بدین ترتیب امام سجاد در بعد تربیتی مجموعه‌ای از دستورات فردی و اجتماعی را برای دوری از گناهان در قالب دعا بیان کرده و نقشه راهی برای دوری از سیئات فراهم آورده است. از آنجایی که امام(ع) انسان را تک بعدی نمی‌بیند. بنابراین شرط تربیت یک انسان را رشد همه جانبه او می‌داند که این رشد در ابعاد اجتماعی و اخلاقی می‌تواند زمینه عفاف و پاکدامنی مردان و زنان را فراهم نماید.

۵- بهداشت جسمی و روانی زمینه پاکدامنی

امام سجاد (ع) سلامت جسمی و روانی را لازمه رشد اخلاقی و دینی در نظر گرفته که در این زمینه، تربیتی، مواردی نظیر: حفظ و ارتقای سلامت، رعایت بهداشت جسمی و روانی، مقابله با عوامل ضعف و ناخوشی، مراقبت از محیط زیست و احترام به طبیعت می‌باشد (Eskandari, 2008). سلامتی در حیطه‌های جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی، نقش ارزشمندی در بین دعاها و نیایش‌های صحیفه دارد؛ به نحوی که در ۱۵ دعا از ۵۴ دعای آن مورد توجه قرار گرفته است. نمونه این دعاها در زیر آمده است: «آفریدی و زندگانی ما را بر سستی و ناپایداری بنا نهادی و از آب ناچیز و ناپاک نطفه ما را قرار دادی، بنابراین خدایا ما را قوتی جز به نیروی تو نیست و حرکتی جز به قدرت تو نداریم» (دعای ۹). پروردگارا شکر و سپاس تو را بر آن چه که برای سلامتی بدن من به وجود آوردی، سپاس تو را بر آن نیروهایی که در جسم من پدید آوردی» (دعای ۱۵). صحیفه با یادآوری خلقت انسان (دعای ۹، ۳۲ و ۴۹) و سلامت و قدرت اعضا و جوارح (دعای ۱)، گوارایی نعمت سلامتی و یادآوری بیماری‌ها (دعای ۱۵)؛ حسن ظن، نیت پاک و سلامت روان (دعای ۱۴)، لزوم آراستگی به زینت و زیور سلامتی (دعای ۱۴)، الگوی زیست مسلمانی را نیز بانشان پاک زیستی معرفی می‌نماید (دعای ۵ و ۱۱، ۲۳) (Mirshah Jafari & Maqami, 2005). در راستای دستیابی به حیات طیبه با الگوی زیست مسلمانی، سلامتی

جسم اولین قدم است (دعاهای ۴۸، ۲۳)؛ امنیت، ایمنی و سلامت در دین، بدن و دنیا نیز در این راه بایستی برقرار باشد (دعای ۱۵، ۲۰، ۲۳)؛ دعای ۲۳ نیز طلب مشتاقانه سلامتی از طرف خداوند به عنوان اقدام آغازین و عمل به فرایض دینی و اسباب پیشرفت در تمامی امور روزمره می باشد (همان: ۵۷).

امام سجاد (ع) در یکی از مهم ترین فرازهای صحیفه، تربیت را در تمام ابعاد انسانی به ویژه تربیت زیستی و بدنی بر عهده خداوند یا پرورش دهنده همه مرییان بشری در نظر گرفته است (دعای ۴۷). بدین صورت باید گفت که تحقق آموزه های ارائه شده در زمینه تربیت اجتماعی از جمله عفاف و حجاب می تواند به سلامت اجتماعی و روانی و تحقق این آموزه ها در بخش تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی منجر شده و ضامن سلامت معنوی انسان قرار گیرد. بنابراین از دیدگاه امام سجاد (ع)، قدم بعدی در داشتن عفت و پاکدامنی، داشتن سلامت جسمی و روانی است که مومن باید از خدا طلب نماید. روشن است که داشتن عقده روانی می تواند موجب گرایش انسانها به بی عفتی و دوری از حجاب شود که خود به معنای ضعف در سلامت روان فرد است که خود را در معرض نمایش دیگران قرار می دهد.

۶- معرفی الگوهای برتر حجاب از سوی والدین

الگو دانستن معصومان (ع) و زنان تاریخ صدر اسلام و پس از آن به عنوان یک الگو، نقش مهمی در پیمودن مسیر از سوی زنان است تا به نقطه مطلوب از جهت داشتن یک زندگی عقیفانه نائل شوند. در این زمینه، آموزش دوستی اهل بیت، به معنای داشتن الگوی موفق، سرمشق گزینی و دنباله روی از مسیر آنان خواهد بود. در مراتب عملی نیز برای نوجوانان مدنظر قرار دادن الگوهای آنان به ویژه از نوع حجاب معلمان و یا سایر افراد تأثیرگذار در جامعه بسیار تعیین کننده است (Azimian & Beheshiti, 2009). از سوی دیگر فرزندان، نیاز دارند تا الگوی موفق و دارای شاخصه های ملموس و عملی در زندگی خود داشته باشند. همچنین آنان مایل هستند تا از اخلاق و روش دیگران پیروی کنند. از این رو، ضرورت دارد پدر و

مادر ضمن آموزش اخلاق نیکو به فرزندان، آنان را با افرادی که دوستدار خداوند هستند، به روشی هنرمندانه آشنا نموده که فرزندان، دل بسته آن افراد شوند و فریفته افراد نااهل نگردند. این الگوی موفق در سیره اهل بیت (ع) نمایان است (Mousavi Khomeini, 2000). به طور مشخص الگوی تربیتی و اخلاقی امام سجاد علیه السلام در این باره بدین صورت است که می فرماید: وَلِأَوْلِيَانِكَ مُحِبِّينَ مُنَاصِحِينَ وَلِجَمِيعِ أَعْدَانِكَ مُعَانِدِينَ وَ مُبْغِضِينَ. (الصحیفه السجادیه، دعای ۲۵، فراز ۳). آنان را دوستداران و خیرخواهان برای دوستان و دشمنان و کینه داران برای همه دشمنان قرار ده. به باور یکی از شارحان صحیفه سجادیه، «آنان را دوستدار خالصانه اندیشه اولیای الهی و یاری کننده آنان قرار ده». بدین ترتیب صحیفه سجادیه در بعد تربیت اجتماعی از جمله در بحث حجاب و عفاف به معرفی پیامبر گرامی اسلام (ص) به عنوان الگوی حسنه پرداخته و این الگوپردازی و الگوپروری با ذکر صلوات بر محمد و آل محمد (ص) در اکثر دعاها و نیایش ها تکمیل و تجلیل می شود؛ تا این بار فراز دیگری از پاک زیستی در بعد تربیت اجتماعی، با روش معرفی الگوی برتر آشکار گردد (Hejazi, 2018). بدین ترتیب توصیه و رهنمودهای پیامبر به دختر مکرم ایشان، امر و نهی ایشان در باره پوشش، نحوه حضور زنان در نزد خانواده و اطرافیان و مجسم شدن این الگو در نزد حضرت فاطمه (س) گویای یک الگوی مطلوب از زیست اجتماعی زنان درباره پوشش است. بنابراین مسؤولیت والدین در زمینه حمایت از عفاف و حجاب، معرفی الگوی برتر در این زمینه است.

۷. رعایت حقوق اعضای بدن

در دین اسلام، مسؤولیت هر فرد در قبال نفس خویش پذیرفته است، البته به شرطی که اعمال غیرمعمول و خلاف عقل و بر ضد اعضای بدن خود انجام ندهد. از این موضوع تحت عنوان قاعده تسلط بر نفس نیز یاد شده است. بر همین اساس، بحث پوشش نیز نشان دهنده مسؤولیت فرد در قبال اعضا و جوارح خویش است که باید ضمن احترام شمردن این حق، به نحوی صورت گیرد که مانع چشم چرانی

و یا در اختیار قرار گرفتن اعضای بدن توسط نامحرم شود. در صحیفه امام سجاد (ع) به حقوقی که انسان نسبت به خداوند و سایر افراد و اعضای انسان دارد اشاره شده است. در این رساله امام چهارم شیعیان (ع) حق خداوند را بالاترین حق تلقی کرده که سایر حقوق از آن سرچشمه می‌گیرند: «بزرگترین حقوق خداوند بر تو حقی است که آن ذات مقدس به عنوان حق خود رعایت آن را بر تو واجب کرده است؛ حقی که بنیان حقوق است و از آن حقوق دیگر منتشر و متفرع می‌گردد و در درجه دوم حق خودت بر خودت می‌باشد؛ که این حقوق از فرق سر تا کف پای تو را شامل می‌شود (Sepehri, 2019). به طور دقیق، در زمینه رعایت مسائل اخلاقی که مرتبط با امور جنسی و پوشش بدن است، بیان کرده است: «اما حق عورت؛ عبارت است از حفظ آن از حرام و برای آنکه بتوانی از حرام محافظت نمائی؛ چشم‌ت را از حرام برگردان که چشم بسیار کمک کننده است و همچنین زیاد به یاد مرگ باش و خودت را تهدید به عذاب خداوند کن و از خدا بترسان و دست نیاز به سوی خالق بی‌نیاز بلند نما و از او طلب کمک کن، زیرا که حول و قوه نیست، مگر به حول و قوه خداوند (Sepehri, 2019). در این فراز امام مهم‌ترین حق عورت را دوری از حرام دانسته و راهکاری که امام پیشنهاد می‌دهد، شامل موارد زیر است:

الف: چشم‌ت را از نگاه حرام رویگردان کن که چشم بسیار یاری دهنده است؛

ب: دائم به فکر مرگ باش و خودت را در معرض تهدید عذاب خداوند قرار دهد و از خدا ترس داشته باش؛

ج: دست نیاز به سوی خالق بی‌نیاز بلند نما و از او طلب استمداد نما.

۸- آموزش عملی عفاف

امام سجاد (ع) به گفتار و آموزش گفتاری صرف، بسنده نکرد و در کنار این توصیه‌ها، به موضوع مهم آموزش‌های عملی نیز توجه ویژه داشت و از این نصایح به بهترین شکل استفاده نمود. در این رویکرد عملی، با دو نوع رفتار آموزشی از آنان مواجه هستیم:

الف: رفتارهایی که خود حضرت (ع) به آن‌ها عمل می‌نمود. هدف و مطلوب اهل بیت (ع) از شیعیان، چنان که حضرت امام صادق (ع) بیان کرده، این بوده است که مردم را به جز زبان، به دین خدا دعوت کنند (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲: ۱۰۸). بنابر سنت و روال اهل بیت (ع)، خود آنان اولین عامل به دستورهای الهی بودند و با این کار، به مردم آموزش رفتاری می‌دادند. بنابراین رفتار عقیقانه، پوشش مناسب و مطلوب به نحوی که الگویی برای همه زنان و دختران باشند، در رفتار و در نزد خانواده و نزدیکان و پیروان اهل بیت (ع) دیده است. به طور دقیق‌تر در رفتار امام سجاد (ع) شاهد رفتارهای آموزشی بسیاری در این زمینه است. رفتار عملی امام سجاد (ع) مبتنی بر نرم‌خویی و همراه با آرامش بوده و ایشان هرگاه سواره از کوچه‌ها عبور می‌کرد، هیچ گاه فریاد «راه، راه» نمی‌زد تا مردم کنار روند (Jafariyan, 2013). در رفتار عملی زندگی حضرت امام سجاد (ع) این گونه رفتارهای هدفمند را که برای آموزش مردم انجام می‌شد، بسیار می‌توان ملاحظه نمود. در اغلب موارد، هدفمندی این رفتارهای آموزشی را به روشنی از اقوال می‌توان دریافت نمود: روزی یکی از نزدیکان حضرت (ع) نزد ایشان رفت و بی‌احترامی رفتار نمود و سخنان سخیفی بر زبان راند. حضرت هیچ پاسخی ندادند. وقتی او بازگشت، حضرت (ع) به اطرافیان گفتند: آیا شنیدید چه گفت؟ با من بیایید تا جواب او را بدهم. نزدیکان به همراه امام (ع) به در خانه آن شخص رفتند و حضرت (ع) برای پاسخ، چنین فرمودند: ای برادر، اگر آنچه به من گفتی در من بود، خداوند مرا ببخشد و اگر نبود، خداوند تو را ببخشد با دیدن این رفتار، آن شخص از حضرت (ع) طلب بخشش کرد (Tabari, 2029). پاسخ ندادن در مجلس و دعوت به همراهی حاضران با وی و نمایش رفتار صحیح با فرد خاطی، بسیار صریح، هدف آموزشی حضرت (ع) را از رفتارش تبیین می‌سازد.

ب: آموزش رفتارهای مناسب به افراد و درخواست انجام دادن آن از فرد مورد نظر، یکی دیگر از شیوه‌های آموزش رفتاری حضرت سجاد (ع) بوده است. حضرت امام سجاد (ع)، در حمام به فردی که

به خوبی عورت خود را نپوشانده بود، از قول رسول خدا (ص) به وی تذکر داد و به اوپارچه‌ای اعطا کرد تا با آن اعضای بدن خود را بپوشاند. سپس او را سفارش به خضاب کردن نمود (Kulaini, 1996). امام سجاد (ع) این شیوه آموزش رفتاری را درباره فرزندان خود نیز اعمال می‌نمود. امام سجاد (ع) به فرزندانش دستور داده بود که نماز ظهر و عصر یا مغرب و عشا را جمع بخوانند تا به دلیل بازیگوشی کودکان، از خواندن آن غفلت نورزند (Noori, 1997). بنابراین رفتار و گفتار و باور معصومین (ع) از جمله امام سجاد علیه السلام، گویای توصیه دائمی به پوشش مناسب و رعایت اصول یک رفتار مبتنی حجاب و عقیفانه بوده که در زندگی ایشان نیز ساری و جاری بوده است.

از حیث مسئولیت فردی، در صحیفه سجاده، مجموعه‌ای از اصول، باورها و هنجارهای مرتبط با ارتباطات میان فردی تبیین شده است. در این قبیل از دعاها، امام از خداوند طلب می‌نماید که به او کمک کند تا رفتار اصلاح شود و امام در قالب دعا به مومنان یاد می‌دهد که چه نوع رفتاری مناسب و چه نوع رفتاری نادرست نابهنجار است / به عنوان مثال امام سجاد (ع) در دعای ۲۶ بیان کرده است: خدایا بر آن دار که بدکردارشان را به نیکی پاداش دهی و از ستمکارشان به عفو و گذشت در گذرم و خوش‌بینی را درباره همه ایشان بکار گیرم و دست مهر و دلسوزی بالای سرشان بگشایم و دیده‌ام را به آیین عفت از ایشان فرو پوشم و از سر تواضع با ایشان سازش و نرمش کنم و بر مبتلایان‌شان از سر مهر دلسوزی کنم (دعای ۲۶). در این دعا نیز امام سجاد حتی داشتن عفت را از خداوند طلب می‌کند تا خداوند دیده عفت و چشم‌پوشی از حرام به عنایت نماید. بنابراین رفتار عقیفانه، وجه مهمی از دعاها برای ایجاد یک جامعه مسؤولانه و عقیفانه است.

برای عمل کردن به این مسئولیت فردی، مجازات بی‌هنجاری در جامعه بسیار مهم است. زیرا در جامعه اسلامی، اجرای مجازات مجرمان، رعایت اصول اخلاقی - اجتماعی مانند نهی از منکر و رعایت امور فردی (مانند خودداری از نگاه شهوت آلود به نامحرم

و حفظ پوشش شرعی زنان) از جمله ضرورت‌هایی است که قرآن کریم بر آن تاکید نموده است. در بحث پوشش نیز همین رویه حاکم است، زیرا پوشش مطلوب نقش مهمی در کنترل نگاه شهوت‌آلود ایجاد نماید. همچنین حجاب یک رفتار اخلاقی عینی و ملموس است که باید آن را مهم‌ترین شاخص در نظام اخلاقی عفاف لحاظ نمود (حجازی، ۱۳۹۷: ۶۷). بدین ترتیب باید گفت که داشتن یک رفتار عملی در حیطه پوشش و داشتن نگاه مناسب و مطلوب در قبال سایر افراد جامعه، بخشی از رویکرد اخلاقی و تربیتی امام سجاد علیه السلام است که نیازمند آن است تا در زندگی فردی نیز حاکم شود و افراد را به سمت ایجاد یک جامعه عقیفانه سوق دهد.

۹- آموزش حجاب و عفاف از طریق امر به معروف و نهی

از منکر

شیوه پیامبر و امامان به‌ویژه امام سجاد (ع) امر به معروف و نهی از منکر با زبانی نرم و به همراه با تشویق بوده است. در همین راستا، راهکار حضرت سجاد (ع) در برابر رواج فساد بنی‌امیه و تبلیغ دور شدن از خدای متعال و ناامیدی از درگاه رحمت الهی، آموزش و ترویج توصیه‌هایی بود که علاوه بر اصلاح و تقویت عقیده، به عنوان فرصت تعامل با خداوند، راه را برای بازگشت و درخواست بخشش و رسیدن به قرب الهی باز می‌نمود. آموزش چگونگی امر به معروف و نهی از منکر، به عنوان سیستم نظارتی عمومی اسلام را می‌توان از شیوه رفتار حضرت (ع) با عالمان درباری یاد گرفت. عالمانی که توان علمی خود را در جهت انحراف مردم از راه صحیح اسلام در پیش گرفتند. امام سجاد (ع) با نشان دادن زشتی حال و عمل آنان به مردم، برای شناسایی مسیر و نیفتادن در دام ضلالت آنها، اقدام نمود (معینی‌پور و موسوی، ۱۷۲). امام سجاد (ع) در این زمینه نیز از رویکردهای گفتاری و عملی استفاده می‌کند. دعایی که ایشان آموزش می‌داد، هنگامی که خود حضرت دعا را می‌خواند، به نحوی انجام می‌داد که عمق دعا و مضامین آن بر دل و جان شنونده اثر می‌نمود و چگونگی تضرع در پیشگاه الهی را آموزش می‌داد. از طاووس یمانی نقل شده

است: «از کنار حجرالاسود عبور می‌کردم، دیدم شخصی در حال رکوع و سجود است. دقت کردم و دیدم علی بن الحسین (ع) است. با خود گفتم او فردی صالح از اهل بیت (ع) است، پس از حالات او استفاده نمایم. سپس حضرت دست به دعا برداشت و فرمود: آقای من، آقای من، این دو دست من است که به سوی تو دراز کرده‌ام، در حالی که از گناه پر هستند و چشمانم از امید به تو سرشارند، پس چنان گریه‌ها و کلمات ایشان بر من اثرگذار بود که صدای ناله‌ام بلند شد و حضرت (ع) متوجه من شد (Ibn Shobah Harani, 1995). بنابراین شیوه عملی و الگوی رفتاری امام سجاد (ع) به نحوی بوده که توانست فرد را به سمت خود جذب نماید. از این رو شیوه امر به معروف نیز بسیار مهم و حیاتی است. بنابراین

امر به معروف و نهی از منکر هم به عنوان یک راهبرد کلیدی در تضمین سلامت فردی و اجتماعی و هم به عنوان تامین نظارت اجتماعی از دیگر ضرورت‌های تربیت اجتماعی و به طور مشخص در زمینه حجاب و عفاف است.

نتیجه‌گیری

الگوی تربیتی و اخلاقی به عنوان یک رویکرد مسالمت‌آمیز، درونی و توجه به باورها و عقاید افراد، نقش مهمی در ترویج دستورات دینی از جمله حجاب و عفاف دارد. رویکردهای اخلاقی و تربیتی که در آیات و روایات قابل استنباط هستند، نقطه مهمی برای ایجاد مسئولیت فردی در زمینه حجاب و عفاف و شکل‌گیری یک جامعه عقیفانه به شمار می‌روند. در سیره نظری و عملی امام سجاد علیه‌السلام، اقدامات مهمی برای ایجاد یک وظیفه و مسئولیت فردی برای زنان، دختران و حتی مردان در نظر گرفته شده که پابندی به آنان می‌تواند به ارائه یک الگوی مناسب اخلاقی و تربیتی منجر شود. در این رویکرد، توبه از اعمال انجام نادرست یعنی پی بردن به عمل سیئه بی‌حجابی و درخواست از خداوند برای بخشش و بازگشت به مسیر بندگی اقدام آغازین است. پس از آن، تفکر در اعمال و رفتار و شناخت نسبت به کارکرد نامطلوب حجاب برای خود و دیگری نقش مهمی در اندیشه کردن فرد برای پیدا کردن یک مسیر صحیح برای

زیستن در جامعه خواهد داشت. پس از آن، ارتباط مستمر با خداوند، یعنی دعا و نیایش و پرهیز از تحت تأثیر قرار گرفتن توسط افراد بد پوشش یا رسانه‌ها، عامل مهمی برای ترویج فرهنگ عفاف و حجاب در خانواده و حجاب است. آشنایی با دعا از سوی والدین و توصیه به آرامش و تشویق به تقویت باورهای معنوی و روحانی اعضای خانواده مخصوصاً در سنین خردسالی نقش مؤثری در شکل‌گیری یک جامعه عقیفانه دارد که شاکله آن با مسئولیت فردی ایجاد می‌شود. پس از طی نمودن مراحل یاد شده، حراست از بدن و تسلط بر آن و جلوگیری از دیده شدن آن توسط دیگران، اقدامی برای منع ملعبه شدن توسط افراد است که به معنای حفظ و احترام قائل شدن زنان به خویشان می‌باشد. دوستی با دوستان خدا و انتخاب دوست مناسب و رعایت بهداشت و سلامت فردی نیز از جنبه‌های مهم رویکرد اخلاقی و تربیتی امام سجاد (ع) در زمینه ایجاد مسئولیت فردی و درونی برای مقابله با بدحجابی و بی‌حجابی است. یعنی زن و دختر از ارزش و منزلت خود مطلع بوده و برای ارتقای این منزلت نیازمند پوشش مناسب و مطلوب در هر شرایط و وضعیتی هستند. علاوه بر این، داشتن الگوی رفتاری مبتنی بر عفت و ملاحظه حقوق دیگران و امر به معروف و نهی از منکر با بررسی دیدگاه اهل بیت (ع) از محورهای تربیتی و اخلاقی منش امام سجاد (ع) در زمینه حجاب و عفاف است. با در نظر داشتن موارد یاد شده، پیشنهادات پژوهش به شرح زیر است:

الف: ارائه الگوی حقوق شهروندی اسلامی با محوریت عفاف و حجاب و ملاحظه حجاب به عنوان یک حق شهروندی و احترام گذاشتن به آن؛

ب: ترویج فرهنگ دعا و نیایش و بهره‌گیری از دانش روانشناسی برای ترغیب افراد به سمت دعا و معنویت؛

ج: استفاده از روش‌های تشویقی در مدارس، آموزشگاه‌ها و رسانه‌ها برای تشویق به حجاب و جذب بانوان و دختران خردسال به عرصه پوشش عقیفانه؛

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ گونه تضاد منافی وجود ندارد.

د: در پیش گرفتن رویکرد امر به معروف با زبان اقناعی و الگوسازی

و جلوگیری از خشونت در برخورد با بدحجابی در جامعه.

مشارکت نویسندگان

EXTENDED ABSTRACT

The concept of hijab, as a religious and ethical principle, holds significant importance in Islamic teachings and jurisprudence. Within this framework, individual responsibility plays a crucial role in ensuring adherence to hijab and modesty, not as a mere social obligation but as a deeply rooted ethical and spiritual commitment. The present study explores the ethical and educational approach of Imam Sajjad (PBUH) concerning hijab and modesty, particularly from the perspective of individual responsibility. Imam Sajjad's (PBUH) teachings, reflected in *Sahifa Sajjadiya* and *Risalat al-Huquq*, emphasize self-discipline, spiritual purification, and the moral duty of individuals to maintain personal and societal integrity. The ethical framework put forth by Imam Sajjad (PBUH) underscores the importance of repentance from improper actions, self-reflection on behavior, continuous connection with God, and adopting a behavioral model based on chastity and righteousness. This approach aligns with broader Islamic teachings, where hijab is seen not only as an external practice but as a representation of inner piety and self-respect (Azimian & Beheshiti, 2009). Imam Sajjad's (PBUH) perspective on hijab, when analyzed through the lens of individual responsibility, reveals that it is an essential component of moral and ethical conduct. He promotes an understanding of hijab that extends beyond mere legalistic adherence, encouraging believers to cultivate a deep sense of accountability toward themselves and society. This includes the recognition of personal agency in upholding moral standards, fostering a healthy social environment, and contributing to the collective well-being of the community (Marzoghi, 2005).

One of the primary aspects emphasized by Imam Sajjad (PBUH) in relation to hijab and modesty is the concept of repentance (*tawba*), which he

considers the first step toward moral reformation. Repentance, in his teachings, is not merely about seeking forgiveness but involves a conscious effort to abandon undesirable actions and align one's behavior with ethical and religious principles. In *Sahifa Sajjadiya*, particularly in supplication 31, he guides individuals to recognize their mistakes, acknowledge their moral shortcomings, and strive for self-improvement through divine guidance (Bashir Hassan, 2014). The role of repentance in establishing an ethical foundation for hijab is paramount, as it cultivates a mindset that prioritizes self-awareness and responsibility over mere conformity to social norms. Imam Sajjad (PBUH) urges believers to reflect upon their deeds, emphasizing that true modesty stems from internal conviction rather than external compulsion. His prayers encourage individuals to seek refuge in God, demonstrating that hijab is not simply an act of obedience but an essential part of one's spiritual journey toward divine proximity. Through his supplications, Imam Sajjad (PBUH) lays the groundwork for an approach to hijab that is both reflective and transformative, ensuring that individuals internalize the values associated with modesty and personal dignity (Qomi & Afshari Zanjani, 2011).

Another key theme in Imam Sajjad's (PBUH) ethical teachings on hijab is the necessity of continuous self-awareness and reflection. He underscores the importance of individuals evaluating their actions, particularly in relation to their interactions with society and their adherence to religious values. According to his teachings, hijab is more than a mere dress code—it represents a conscious decision to uphold moral integrity and avoid situations that may lead to ethical compromise (Motahhari, 2009). He argues that modesty is not confined to external attire but extends to one's speech, behavior, and overall

demeanor. This perspective aligns with broader Islamic ethical teachings that advocate for a holistic approach to morality, where external expressions of piety are deeply connected to internal sincerity and righteousness (Izadi, 2018). Imam Sajjad (PBUH) asserts that maintaining hijab requires a deliberate effort to cultivate an environment conducive to ethical and spiritual growth. He warns against heedlessness and self-deception, emphasizing that individuals must actively engage in self-examination to ensure their actions are aligned with divine guidance. This notion of self-regulation plays a critical role in fostering a sense of responsibility toward oneself and the broader community, ensuring that modesty is upheld as a fundamental ethical principle rather than a superficial obligation.

Furthermore, Imam Sajjad (PBUH) highlights the significance of maintaining a close connection with God as a means of reinforcing moral behavior, including adherence to hijab. His supplications frequently stress the necessity of seeking divine assistance in remaining steadfast in ethical commitments. He encourages believers to engage in regular prayers, supplications, and acts of worship that serve to fortify their spiritual resolve and protect them from moral lapses (Ibn Shobah Harani, 1995). Through this perspective, hijab is presented as a divine trust rather than a burdensome duty, reinforcing the idea that modesty is an integral aspect of one's relationship with God. His supplications in *Sahifa Sajjadiya* frequently call upon God to grant believers the strength to uphold their moral and religious responsibilities, thereby illustrating the deep connection between personal piety and ethical conduct (Hejazi, 2018). Imam Sajjad (PBUH) also advises believers to surround themselves with individuals who share their commitment to modesty and moral uprightness. He argues that companionship and social influences play a crucial role in shaping an individual's moral compass. By associating with like-minded individuals who prioritize ethical conduct, one can reinforce their commitment to hijab and maintain a lifestyle that reflects their religious and moral

values. This emphasis on communal support highlights the broader social implications of hijab, demonstrating that individual responsibility is inherently linked to collective moral standards (Noori Hamadani, 2009).

In addition to spiritual and ethical considerations, Imam Sajjad (PBUH) also addresses the physical and psychological dimensions of modesty. He advocates for a lifestyle that prioritizes overall well-being, recognizing that moral conduct is closely connected to one's mental and physical state. He advises believers to maintain a balanced and healthy lifestyle, as physical well-being directly influences one's ability to uphold ethical principles, including modesty and self-discipline (Eskandari, 2008). He views modesty not only as an external commitment but as a holistic approach to life that encompasses physical health, mental clarity, and emotional stability. This comprehensive perspective reinforces the notion that hijab is not merely a legalistic requirement but a multifaceted ethical commitment that encompasses various aspects of human existence. Imam Sajjad (PBUH) also highlights the importance of education and awareness in promoting a culture of modesty. He encourages parents and educators to instill values of dignity and self-respect in young individuals, ensuring that they develop a strong moral foundation from an early age. This educational approach serves to reinforce the ethical significance of hijab, fostering an environment where modesty is embraced as a conscious and voluntary expression of faith rather than an imposed obligation (Sepehri, 2019).

In conclusion, Imam Sajjad's (PBUH) ethical and educational approach to hijab and modesty provides a comprehensive framework that integrates spiritual, moral, and social dimensions. By emphasizing repentance, self-awareness, divine connection, social influences, and holistic well-being, he presents hijab as a deeply personal and ethical commitment rather than a mere societal expectation. His teachings encourage individuals to internalize the values associated with modesty, ensuring that their adherence to hijab is rooted in

conviction rather than coercion. This perspective fosters a sense of individual responsibility, where believers recognize their role in upholding moral standards and contributing to the collective ethical fabric of society. By integrating these principles into daily life, individuals can cultivate an environment that respects and upholds the values of hijab and modesty, ultimately leading to a more ethically conscious and spiritually enriched society.

References

- Azimian, M., & Beheshiti, S. (2009). Examination of the philosophy and domain of hijab in Islam and its educational effects. *Scientific-Research Quarterly of Islamic Education*, 4(8), 75-103.
- Bashir Hassan, M. a. K. (2014). The communicative-cultural model of supplication in Islamic-Shiite culture with emphasis on the supplications of Sahifeh Sajadiyeh. *Quarterly Journal of Religion and Communications*, 21(2), 93-115.
- Eskandari, H. (2008). *Theoretical model of biological and physical education in the education system of the Islamic Republic of Iran*. Tehran: Committee for Theoretical Studies in Education.
- Hejazi, S. (2018). The moral system of chastity from the perspective of the Holy Quran based on Surah An-Nur. *Strategic studies of women*, 20(80), 51-69.
- Ibn Shobah Harani, A. M. (1995). *Tuhfat al-Afoul*. Tehran: Islamic Publications.
- Izadi, M. (2018). Lifestyle in the teachings of Imam Sajjad (AS) based on practical methods of deviation-removal and virtue-enhancement. *Scientific-Research Quarterly of Religion and Communications*, 25(2), 1-31.
- Jafariyan, R. (2013). *Political History of Islam: History of the Caliphs*. Qom: Dalil Ma Publications.
- Kulaini, M. i. Y. q. i. I. (1996). *Usul al-Kafi*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah Publications.
- Marzoghi, R. (2005). Man and education from the perspective of Sahifeh Sajadiyeh. *Quarterly Journal of Religious Thought*, 15, 95.
- Mirshah Jafari, H., & Maqami, M. (2005). An approach to the educational system of Islam from the perspective of Sahifeh Sajadiyeh. *Quarterly Journal of Religious Thought*, 5(15), 99-118.
- Moeini Pour, M., & Mousavi, M. M. (2014). The style of religious education of Imam Sajjad (AS). *Scientific-Research Quarterly of Islamic Studies and Psychology*, 9(16), 159.
- Motahhari, M. (2009). *The Rights of Women in Islam*. Tehran: Sadra Publications.
- Mousavi Khomeini, R. (2000). *Tahrir al-Wasilah*. Tehran: Institute for the Publication of Imam Khomeini's Works.
- Noori Hamadani, H. (2009). *The status of women in Islam*. Qom: Mahdi Moudud Publications.
- Noori, H. i. M. T. (1997). *Mustadrak al-Wasa'il wa Mustanbat al-Masa'il* (Vol. 28). Qom: Al-Bayt Institute.
- Qomi, A., & Afshari Zanjani, A. R. (2011). *Mafatih al-Janan Transl. - M. Mousavi Damghani*. Qom: Al-Hadi Publications.
- Sepehri, M. (2019). *Risaleh Huquq Imam Sajjad (AS)*. Qom: Dar al-Ilm Publications.
- Tabari, A. J. f. M. i. J. (2029). *History of Nations and Kings*. Beirut: Dar al-Turath.